

Илмий ахборот воқеаларнинг реал ҳаётда содир бўлмаслигини билиб турса-да, иштаҳанинг топилишига чинқўнгилданишонади.

Шоирниинг Эшиклар исени шеърида ижтимоии-маишии турмушда учраб турадиган елғончилик ва уятсизлик, фирибгарлик иллатлари шартлилик воситасида тасвирланади. Шеър эшикларнинг одамлардаги турли иллатларга қарши исёии тасвири билан бошланади. Салбий иллатларга дучор бўлган, елғон сўзлаб, одамларни алдаган, фирибгарлик қилган одамларнинг барчасига эшиклар тақа-тақ беркилиб, кўплаб ярамас одамлар кўчада қолиб кетади ва сирлари очилиб, эл-юрт олдида шарманда ⁶ЎлаДи,,.

Шеър халқ оғзаки ижоди оҳангида содда, самими, қофияларининг табиийлиги билан ажралиб туради. Шеърда, айниқса, хон саройидаги ножўя аҳвол аёвсиз сатирик кулги билан фош этилганини кўришимиз мумкин. Ушбу ҳолат шеърда қуйидагича тасвирланади:

*Одамлар кулар қотиб.
Чулки сароининг бирон
Амалдори сог-омон
«бил
Кириб-чиқар тешикдан...
Кулар курларэи,,^,,,^
("Ғароиибкент хангомалари", 19).*

Маълумки, дар қандайиллат болаликдан куртак отади. Бир қарашда болалар учуй езилгандек туюлган ушбу шеър аслида катта ешли инсонлар учуй ҳам аҳамиятли. Шоир ушбу шеърида ёлғончилик, фирибгарлик каби иллатларнинг келиб чиқишини эмас, балки қандай оқибатларга олиб келишини тасвирлаш билан катталарни дам оғодликка лақиргаидай бўлади. Ёмон ишлар кун келиб фош бўлиши ва бу ишларни қилган одамлар эл орасида уялиб, кулгига қолиши мумкинлиги тасвирланади.

РЕЗЮМЕ. Мақолада таниқли болалар шоири Ҳамза Имоибердиевнинг юмористик шеърлари таҳдиди мисолида болалар шеърлятида ҳажвнинг ўрни масаласида мулоҳаза юртталади.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматривается роль сатиры в детской поэзии на примере анализа юмористических стихотворений известного детского поэта Хамзы Имаибердиева.

RESUME. The article discusses the role of comedy in children's poetry on the example of the analysis of humorous poems of the famous children's poet Hamza Imonberdiev.

Таянч сўз ва иборалар: болалар шеърляти, ҳажвий образ, бадийлик, руҳият, анъана, фантазия, шартлилик, реалистик тасвир, мажозийлик, муболага.

Ключевые слова и выражения: детская поэзия, юмористический образ, художественность, психологизм, традиция, фантазия, условность, реалистическое описание, аллегоричность гиперболы.

Key words and word expressions: children's poetry, comic image, art, psyche, tradition, fantasy, conditionality, realistic image, figurative, rhetoric.

Орзигул ҲАМРОЕВА

Ташир санъатида бадийят, қофия ва вазн уйғунлиги

Байтлардаги мисраларнинг ўзаро ички қофилга асослаишиасосида юзага чиқадиган бадийи санъатлардан бири *ташир* бўлиб, баъзи олимлар

Илмий ахборот уни *тиширих*, *зулқурфиятайн* ҳам дейдилар. Бу санъат Атоуллоҳ

Хусайинийиинг "Бадойиъу-с-саиойиъ" асарида атрофлича ёриталган¹. Унинг узига хослиги шуидаки шоирлар шеърни икки еки ундаиортик қофия асосида тузадилар, ҳар қофияда тўхталинса, янги байт ҳосил бўлади, шеърнинг моҳияти бузилмайди. Энг асосийси, икки ёки ундан ортиқ қофия келтирилган ўринлар аруз вазни қоидалари асосида рукнлар тенглигига асосланиши керак. Масалан:

*Чу купи багалат гузаре суи мо, Бинишин ҳадаре, рухи худ
бинамо.*

*Ҳама кас дилу жон биоихао, ки хурад, Зи лабат шакаре, бирасон
х;амаро.*

*Санамо, зи суккони дарат чу мане, Набувад дигаре ба ту аз вафо.
VV- / VV-/ VV-/ VV-*

Ушбу шеър мутадорики мусаммани махбуи вазида езилган, рукнлар саккиз маротаба *фаилун/фаилун/фаилун/фаилун* шаклида келган. Демакки, байтмусаммаишаклида езилган Асосий қофия: дуйд з« - -^{таро} - Аиии қофиялар байт туталлителии таъмиилагаи. Ўзаро қофиядош сўзлар унли билан тугаган, равии сифатида о унлиси (равий) охаитдошликии юзага келтирган. Шу жихатданбундай қофия тизими қофиянинг ўзак таркибига кўра мужаррад қофия саналади. Аини сўзларда қофиянинг қўшимча таркибига кўра муқайяд қофия тури қўлланган. Муқайяд қофия турида равийдан сўнг хуруфи қофиянинг бирортаси учрамайди, яъни қофия равийбилан турайти.

Агар диққат билаи кузатидса байтлар. замиридаичкикофия мавжудлигиниилгаш қиии змае. Гуздре. шдкдре. бдддре еузлари мисралар уртасидаги охангдошликии таъминлаган Юкоридаги еузларни ички қофия сифатида эмас, асосии қофия сифатида белгиласак, мисралар мусаддас шаклга эга бўлади, яъни мисра сўнгидаги бир руки (*фаилун*) кейинги мисранинг бошига ўтказилади:

*Чу куни багалат гузаре,
Сўи мо, бинишин ҳадаре.*

Ҳама кас дилу жон биоихао, Ки, хурад зи лабат шакаре.

*о%«тлю р.
Чу мане набувад дигаре.
VV- / VV-/ VV-*

Мусаддас шаклдаги байтларни бирлаштириб турувчи асосии қофиялар сифатида зса сузлре у.нчу. - шлхдре - ^с сузлари келтирилган. Бу каби санъатнинг ўзига хослиги шундаки, тушиб қолган бўлақлар йиғилса, ўша вазндаги қўшимча байт ҳосил бўлади.

¹Атоуллоҳ Хусайиний. Бадойиъу-с-санойиъ (Форсчадан А.Рустамов таржимаси). - Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1981, 80-бет.

Илмий ахборот

*Рухи худ бикушо - бирасон
Ҳамаро ба навоз-и вафо.
VV- / VV-/ VV-*

Мусадлас шаклида ушбу байтда кулланган кофиянииттури мусамман шаклидати байт кофил тизими билаи фарқ қилади. Гуздрд

^акар^ре кофилдош сузларидар увдоширафии вазифасиини бажартан. Равиидан олдии қисқауили тавжихкелтаибоис бувдаи кофия тури кофиянинг ўзак таркибига кўра мужаррад турига мансуб. Равиидан сўнг васл (равийдан кейини келувли кофил ҳарфи) келгани боир буидай кофия тури кофиянинг қўшимча таркибига кўра мутлақ кофия саналади.

АтоуллохХусайнийбуидай саиват туриини ихтиро рифатида баҳолаиди Агар эътибор берилса, ҳосил булгаибайт мисралари узаро кофияланмаган. Бадоиинъу-с-саноинъ муаллифи агар ҳосил бўлган байт кофияда ҳам мувофик бўлса, қўи гўзал ва латиф бул ишиниалоҳида таъкидлаиди. Олим ташриънинг 3 шакл (мусамман, мусаддас, мураббаъ)га солиб ўқиладиган турига ҳам мисол келтиради². Бу ташриъ санъатининг иккинчи тури сифатида баҳоланади.

Ба давр-и лола-ии хумро биё, жоно, сў-ии сахро, Бикаш хуш согар-и саҳбо. барафрўзо рух-и зебо.

*Шудем охир зи ҳижронат дил афсурда, биё инжо,
Узор-и оташин бинмо, фикан оташ ба жон-и мо.*

*Макун ^«ту иетигно, .«апўшжрух эи ж.
Никоб зи рух фикан боло, масўз аз гам дил-и моро.
V----- /V ----- / V----- /V -----*

Ушбу зебкофиятаин (хар бир байт кофиялаитаи) ғазал ҳазажи мусаммани солим вазнида езилган. Демакки, мафошилун рукни байтда саккиз маротаба қайтарилган. Асосий кофиялари сахро, зебо, инжо, мо, жо,,о, моро сўзлари асосида шакллаиған бўлса, бириили байтда илхи кофия сифатида уумро, жоно, саубо, барафрўзо; иккинчи байтда инжо, бичх^о. жо«-и мо; учиили байтда ,«^тигно. жоно. бот, сўзлари келади. Ички кофияларда тўхталиш орқали иккинчи - мусаддас шаклидаги байтни юзага келтириш мумкин:

*Ба давр-и лола-ии уумро биё, жоно,
Сў-ии сахро, бикаш хуш согар-и саҳбо.*

*Шудем охир зи ҳижронат дил афсурда,
Биё инжо, узор-и оташин бинмо!*

*Макун чандин ту истигно, мапўшонрух
Зи мо, жоно, никоб зирух фикан боло!
v----- / V ----- / V -----*

² Ўша асар, 80-83-бетлар.

Ҳар байтиинигохирги 2 рухни ўзаро бирлашиб, иус«ддас.шакья_{иа}.гн янги бир баитни юзага келтиради. Юқоридаги тушиб қолган рукнлар асосида куйидаги байт юзага келган:

*Барафрўзо рух-н зебо: фикан отаи
Ба жон-и мо, масуз аз гам дил-и моро.
V -----/V-----/ V-----*

Демак, иккинчи қофияда тухталиш натижасида ушбу ғазал ҳазажи мусаддаси солим вазнидаги ғазалга айлаиади Юқоридаги ғазалниинг биринчи қофияси асосии қофия сифатида олинса, байт мурабба шаклидаги шеър тизимига айлаиади.

*Ба давр-и лола-ии хумро
Биё, жоно, су-ии сахро,

Шудем охир зи уижронат
Дил афсурда, биё инжо.*

*Маху» чаҳдхх тУ 11С., тЎЖ.
Мапўшон рух зи мо, жоно.
V -----/ V-----*

Атоуллох Ҳусайини ташриъ санъатига ҳамоҳанг узиға хос яна бир санъатни таҳлиф ҳилади. Унга хураюхоридаги мусамман шаклидаги байтларнинг хел бир рухияни гуширмаган ҳолда иххичи илхи ҳофиядаи сўнг тухталиб, биринчи мисранинг охирги рукни иккинчи мисра бошига, иххинли мисранинг охирги рухнуучинли мисранинг бошига хўлириши ва шу тартибда рукнларни тақсимлаш орқали мусаддас шаклли, мазмунан янги байтлар юзага келишини таъкидлайди.

*Х, Рлвр-д ЛОЛЛ-ЙД_w
Су-ии сахро, бикаш хуш соғар-и саҳбо.*

Барафрўзо рух-и зебо, шудем охир Зи уижронат дил афсурда, биё инжо.

У^-, оташ,, нб,, хмо. ф,, хано_{таи}, Ба жони мо, макун чандин ту истигно!

*Мапўшон рух зи мо, жоно, никоб аз рух, Фикан боло, масуз аз уам дил и моро.
V-----/ V-----/ V-----*

Бадоииъ-ус-саиоииъ муаллифи бу саиъат гурии талфиц деб номлашни тақлиф қилади. Чунки "тафлик" сўзининг маъноси "ёрмох"дир, "талфих" зса. Ийигмох"дир. Курииб турибдихи, бусанъат турида жузвларни бир-биридан ажратиб, бошқа бирига улангани асосида лиги бир байт ҳосил хилииади. Атоуллох Ҳусайиний бу саиъаттурига Ажам шуароси эътибор қилмагани, ташриъ санъатига асосланган бирор маснуъ шеър иамуиа сифатида хелтирилмаганини таъхидлайди. Ваъзи лугатларда ташриъ сузи сугормох маъиосида хелади. Сугормох_сузи ҳам ташриъ санъати қонуниятига аинан мос тушади. Бу саиъат қайта-қайта қофияга

Илмий ахборот асослангани учун ҳам олимларимиз "қайта-қайта суғормоқ"ни шу хусусмтгаўхшатишган.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, илми бадеъ кофнл ва аруз илми билан узвий боғлиқ, лафз гўзаллигини таъминлаш учун оҳангдошлик жуда муҳим. Шунинг учун ҳам мумтоз қофия назарияси "илми сегона"нинг барчасини чуқур билишни тақозо қилади.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада ташриъ санъатининг ўзига хос хусусияти "илми сегона"нинг уч илми асосида тадқиқ этилади. Ташриъ санъати бадийят, қофия ва аруз вазни уйғунлиги асосида юзага чиқадиган бадий санъатлардан бири бўлиб, мақолада бу санъат тури байтлар мисолида тадқиқ этилади. Тадқиққа Атоуллох Ҳусайнийнинг «Бадойиъ Уз-Санойиъ» асори асос қилиб олинган.

РЕЗЮМЕВ данной статье исследуются особенности искусства интерпретации на основе трех наук "наука сегона". Искусство письма - одно из художественных искусств, которое возникает на основе сочетания искусства, рифмы и красноречия, и в статье данный вид искусства рассматривается на примере бейтов. Исследование основано на книге Атоуллы Хусейни "Бадойи ус-санойи".

RESUME. In this article, the peculiarity of the art of interpretation is studied on the basis of the three sciences of "science segona". The art of writing is one of the arts that emerges on the basis of a combination of art, rhyme, and eloquence, and the article examines this type of art in the example of bytes. The study is based on Atoullah Hussein i's Badoyi us-sanoyi.

Таянч сўз ва иборалар: поэтика, рисола, илми сегона (илмлар учлиги), қофия, ҳуруфиқофия(қофияҳарфлари),қофиятурлари.

Ключевые слова и выражения: поэтика, брошюра, научная сегрегация (троица), рифма рифма ҳуруфи.(буквы рифмы), разновидности рифмы.

Key words and word expressions: Types of poetry, brochures, science segregation (trinity), rhyme, rhyming rhyme (rhyme letters), rhymes.

Айимхон ЭШНИЯЗОВА ҚИССАДА РАМЗИЙ- МАЖОЗИЙ ТАСВИР

Бадий излаишлар_турфа хил услуб ва угуллариинг юзага келишига сабаб бўлиб, замонавий ўзбек насри тараққиети тадрижида қизик эврилишларюз бермоқда Янги услубий тшойиллар езувчининг эстетик идеали, дунёқараш ва асар яратишдаги ҳолати билан чамбарчас боғлиқ. Езувчи услубининг ўзгариб турувчи диамик жараеи булишини Х.Дўстмуҳаммад алоҳида эътироф этади: ...услуб ўзгармаса, дунёқараш, ҳаёт мураккабликлариинбадий идрок г., ифода этиш йуғилари узгармаса, шуиулда гурфа тажрибаларга кул урмаса, бундаи езувчи нафақат миллии адабиетда, лоақал ўз ижодида ҳам бирор янгилик яратиши амримахол². Х.Дўстмуҳаммад езувчи тафаккурила, тасвир углубила ўзгариш бўлишини, тажрибаларга асосланган бадийи ижодни еқлаиди. Езувчи ўзбадийлоамини шуидай курадики, ~ вокелик тасвирида мавҳумлик "реаллик"ка айланиши, инсоннинг ўзини ўзи кузатиши асосида ШАХСлигини англаши, инсоннинг ҳаёлот кенгликларидаги кечинмалари, ҳис-ғуйғуларни ноодатий усулларда англантиши, саволларга жавоб топиш асносида виждон покланишини акс эттиради. Х.Дўстмуҳаммад бадий гўзининг кудратидан фойдалаиған холла гузии рамзга айлантириб, вокеликии рамзлар.тамголлар оркали тағвирлашга иигилали. Ижодкор дунёқарашда диини эътикрд. илохий мазмуи-мохиятта эта тушуичалар айрича аҳамият касб этиши ижодида етакчи тамоиилга айланди. Натижада Х.Дўстмуҳаммад ижодига хос индивидуал хусусиятлар икки хил